

ПОВСТАННЯ НІКА У ВІЗАНТІЇ – ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНЕ ПОТРЯСІННЯ VI СТОЛІТТЯ

Візантійська імперія, яка існувала з 395 по 1453 рік, була однією з наймогутніших держав Середньовіччя. Вона завойовувала провідні позиції в економіці, геополітиці цілого світу, вона вражала своєю військовою міццю. Але Візантія, як будь-яка держава, навіть найсильніша, мала свої внутрішні потрясіння. Одним з найстрашніших потрясінь було повстання «Ніка» в Константинополі 532 року, яке яскраво продемонструвало слабкі сторони сильної імперії та ледве не призвело до падіння імператора Юстиніана I Великого та краху його реформ.

Вивчення повстання «Ніка» є актуальним як для професійного історика, так і для пересічної людини. Для історика повстання «Ніка» – унікальний приклад соціально-політичного конфлікту в ранній Візантійській імперії. А для звичайної людини повстання – це страшна сторінка історії Візантії, яка не дає нам забути, що ніхто не застрахований від потрясінь, що потрібно у всьому знати міру й поважати не тільки себе, але й свій народ.

Проаналізувавши причини, хід та наслідки повстання, кожному стане зрозумілим, яких глибоких ран може завдати неправильне управління державою.

Особливістю суспільно-політичного життя ранньої Візантії була наявність «партій іподрому» – великих груп вболівальників за колісницями під час кінних перегонів. «Партії іподрому» Константинополя представляли не тільки вболівальників, а цілі соціальні групи, які мали свої політичні інтереси. Іподром був єдиним місцем де ці соціальні групи могли висловити їх імператору. Партія венетів (блакитних) складалась з представників земельної та чиновницької аристократії, а партія прасинів (зелених) із представників торгово-ремісничих верств.

Повстання Ніка почалось 11 січня 532 року і тривало цілих вісім днів. У святковий день 11 січня на іподромі Константинополя за звичаєм проходили кінні перегони, на яких був присутній сам Юстиніан та вся його свита. З самого початку перегонів на місцях, зайнятих прасинами було неспокійно: вони шуміли й хвилювались. Їхні вожді намагались підняти своїх послідовників проти венетів та всіляко розпалювали ворожнечу між фракціями. Вони хотіли змусити імператора відмовитись від покровительства венетам і зрівняти в правах обидві партії [4, с. 147].

Після бурхливої сцени на іподромі в місті відбулися кровопролитні сутички між венетами та прасинами. Далі префект міста Евдемон, взявши під варту порушників порядку з обох партій і допитавши різних осіб,

дознався імена семи осіб, винних у вбивствах. Чотирьох з них він присудив до відрубання голови, а трьох – до повішення. Після того як засуджених до повішення провезли на пострах іншим по всьому місту, їх переправили на місце страти – на інший берег Золотого Рогу. Але при виконанні покарання зламалася шибениця, і двоє із засуджених – один венет, інший прасин, – впавши на землю, залишилися живі. Їх почали вішати вдруге, і знову вони впали додолу. Народ, який зібрався довкола, вбачаючи в цьому волю провидіння, став кричати: «У церкву їх!», вимагаючи, щоб за древнім звичаєм їх сховали від страти в храмі та потім помилювали [1, с. 232].

На шум вийшли ченці найближчого монастиря св. Конона. Вони відвели двох дивом врятованих людей до моря і перевезли їх у більш безпечне місце – церкву св. Лаврентія, розташовану біля Золотого Рогу, в кварталі Пульхеріани, яка мала право церковного сховища. Префект міста, дізнавшись про це, послав солдатів оточити храм і стерегти тих, хто отримав там притулок [6, с. 197]. Таким чином дві конкуруючі партії об'єдналися, а приводом послужила відмова єпарха помилювати венета й прасина, які залишилися живі.

У понеділок 12 січня сині та зелені домовились про спільні дії – поки для того, щоб домогтися помилювання засуджених. Була створена об'єднана організація венетів та прасинів – партія «прасино-венетів». Її паролем-гаслом був вибраний вигук «Ніка!», який і послужив у майбутньому назвою повстання [2, с. 289].

Повстання набуло більш цілеспрямованого характеру і 15 січня розгорілося з новою силою. Щоб відтіснити народ від палацу, Велісарій вийшов з загоном готів й став діяти зброєю проти повстанців. Бажаючи зупинити кровопролиття з храму святої Софії вийшли священики зі Святими Дарами. Але натовп їх не послухав й почалась тиснява. Це викликало ще більший гнів у натовпу й вони почали кидати камінням у солдат, у бійці взяли участь навіть жінки. Події стали набувати нового обороту. Народ виступив вже не тільки проти перших сановників Юстиніана, а й проти самого імператора, домагаючись його повалення. У п'ятницю 16 січня заколотники підпалили преторій Єпарха і того ж дня згоріли лазні Олександра, будинок прочан Евбул, церква св. Ірини, будинок прочан Сампсона [6, с. 205].

Становище Юстиніана різко похитнулося. На його боці залишилися лише наймані озброєні групи полководців Велізарія й Мунда. Час його перебування при владі, здавалося, наближався до кінця.

У цей критичний момент, одночасно з подіями на форумі Костянтина, у Великому палаці відбувалася нарада прихильників імператора. Юстиніан, вже подумував про втечу, разом зі своїми найближчими соратниками вирішував, залишатися йому в місті чи втікати.

Рада, проходила в тронному залі, який мав вихід до відкритого моря

та двірцевої гавані. Там вже були приготовлені для втечі імператорські галери. На раді була присутня й імператриця Феодора. Обговорювалося питання про втечу.

Думки розділились, але більшість присутніх схилилася на користь втечі, як єдиного засобу порятунку від розгніваних повстанців. Велізарій притримувався такої ж думки та вказував на неспроможність війська боронити Юстиніана та його оточення та про сумніви й вагання війська. На думку більшості, потрібно було в першу чергу врятувати імператора, його дружину та казну. Притулком для них вибрали Гераклею фракійську. Мунд з трьома тисячами воїнів повинен був залишитись для охорони столиці, інші вояки повинні були супроводжувати імператора. Юстиніан у паніці вже хотів дослухатись думки більшості й втекти [5, с. 103].

Тоді до зневіреного імператора і його придворних з рішучим словом звернулася імператриця Феодора. Прокопій Кесарійський так передає ці слова: «Зараз, я думаю, не час розмірковувати, пристойно жінці проявити сміливість перед чоловіками і виступити перед оторопілими з юнацькою відвагою. Тим, у кого справи знаходяться в найбільшій небезпеці, нічого не залишається іншого, як тільки влаштувати їх найкращим чином. Пом'ємому, втеча, навіть якщо коли-небудь і приносила порятунок і, можливо, принесе його зараз, негідна. Той, хто з'явився на світ, не може не померти, але тому, хто одного разу царював, бути втікачем нестерпно. Нехай втрачу я порфір, нехай не доживу я до того дня, коли зустрічні не назвуть мене імператрицею! Якщо ти бажаєш врятувати себе втечею, володарю, це неважко. У нас багато грошей, і море поруч, і судна є. Але дивись, щоб врятувавшись, тобі не довелося віддати перевагу смерті перед спасінням. Мені ж подобається стародавній вислів, що царська порфіра – найкращий саван» [2, с. 79].

Після цих сміливих слів вагання Юстиніана і його придворних закінчилися, і в палаці стали готуватися до виступу. Велізарій та Мунд придушили повстання. Вони розігнали та повбивали тисячі людей на іподромі. В результаті страшної різанини загинуло близько 35 тис. чоловік [6, с. 213]. Якщо враховувати, що населення тодішнього Константинополя налічувало приблизно 350 тисяч громадян, то вбивство більше 35 тисяч чоловік переважно чоловічого населення означало значне падіння дітонародження та кількості населення загалом.

Деякі сенатори й патриції, задіяні у повстанні, були засуджені до смерті, а їхні багатства були роздані як нагороди за придушення повстання. З особливою суворістю переслідували тих, хто зрадив законній владі: придворних, які засумнівались в її міцності, гвардійських солдат, які не підтримали імператора. За наказом імператора префекти почали справжній терор в столиці [7, с. 68].

Так зазнало поразки найбільше повстання в Константинополі VI ст.

Для Юстиніана повстання стало уроком на все його подальше життя. Він всіляко за допомогою нововведень у законодавство, змінив внутрішній уклад столиці, відбудував центральну частину міста з небаченою розкішшю та краще розставив акценти у внутрішній та зовнішній політиці. Його заходи, спрямовані на попередження подібних повстань, можна вважати вдалими на деякий час та частково навіть демократичними. Юстиніан дещо послабив невдоволення різних соціальних груп населення та встановив остаточну автократію, перемигши залишки сенаторської опозиції.

Список використаних джерел:

1. Прокопий из Кесарии. Война с готами / Перевод с греч. С. П. Кондратьева. – Москва : Издательство АН СССР, 1950. – 513 с.
2. Прокопий Кесарийский. Война с персами. Война с вандалами. Тайная история / Перевод, вступительная статья, комментарии А. А. Чекаловой. – Москва : Наука, 1993. – 570 с.
3. Феофилакт Симокатта. История / Перевод с греч. С. П. Кондратьева. – Москва : Арктос, 1996. – 272 с.
4. Кулаковский Ю. А. История Византии. Т. 1: 395–518 годы. СПб. : Алетейя, 1996. – 446 с.
5. Надлер В. К. Юстиниан и партии цирка в Византии. – Харьков : Университетская типография, 1876. – 166 с.
6. Чекалова А. А. Константинополь в VI веке. Восстание Ника. 2-е изд. – СПб. : Алетейя, 1997. – 332 с.
7. Диль Ш. Византийская императрица. Историческая хроника. Перев. с французского Н. Надеждина. – СПб-Москва : изд-тва М. О. Вольф, 1905. – 145 с.